

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

О. С. Зубарев

**СХІДНІ ДУХОВНІ ПРАКТИКИ
ЯК ФЕНОМЕН ЖИТТЄВОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ
В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Монографія

Харків – 2018

Рецензенти:

А. О. Ручка – доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціології культури і масової комунікації Інституту соціології НАН України;

Л. Г. Сокурянська – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Науковий редактор:

Ю. Г. Сорока – доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

В оформленні обкладинки використана робота В. А. Андрухової.

*Затверджено до друку рішенням Вченої Ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 10 від 27.06.2017 р.)*

Зубарев О. С.

3-91

Східні духовні практики як феномен життєвого світу особистості в полікультурному суспільстві : монографія / О. С. Зубарев. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 300 с.

ISBN 978-966-285-498-5

У монографії здійснено концептуалізацію східних духовних практик як феномена життєвого світу особистості в полікультурному суспільстві. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до аналізу життєвого світу в історико-соціологічній ретроспективі. Значну увагу приділено перспективам соціологічної інтерпретації концепції «дійсного світу життя» М. Бахтіна. Запропоновано методологічну схему дослідження життєвого світу Іншого.

Здійснено соціологічну концептуалізацію східних духовних практик як феномена життєвого світу, що ґрунтована використанням феноменологічного категоріально-понятійного апарату, та як феномена полікультурного суспільства завдяки зверненню до концепту культурної форми.

На підставі результатів авторського соціологічного дослідження, виконаного в тактиці історії життя, проаналізовано біографічно детерміновані ситуації індивідів, що практикують східні духовні практики, типи мотиваційних контекстів звернення до східних духовних практик, а також східні духовні практики як форми тілесної культури в життєвому світі індивіда.

УДК 316.723:316.277

ISBN 978-966-285-498-5

© Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна, 2018

© Зубарев О.С., 2018

© Рижова Ю. М., макет обкладинки, 2018

Присвячується
Валентині Анатоліївні Андруховій
Сергію Вікторовичу Зубареву

Передмова наукового редактора

Зміни в культурі тіла, що привели в сучасному суспільстві до впевненого позиціонування тіла як важливого аспекту соціального успіху і для жінок, і для чоловіків, неможливо уявити без специфічних культурних практик, які мають походження зі Сходу та певним чином пов'язані з релігіями (йога, цигун тощо), але до них не зводяться. Виступаючи одночасно як явище культури споживання, напрямок технологій покращення тіла та фізичного стану людини, як певна альтернатива медичним та спортивним технологіям тіла й специфічний феномен релігійного ренесансу тощо, ці практики становлять змістовний та цікавий об'єкт соціологічного дослідження для української соціології. У роботі О. С. Зубарева вони розглядаються як східні духовні практики.

Інший аспект актуальності обраної теми пов'язаний із розглядом сучасного українського суспільства як полікультурного. І він не обмежується тим, що «схід» та «захід» є позначками джерел культурного запозичення, взаємодії або експансії (залежно від методологічних та політичних орієнтацій можуть обиратися різні визначення). Визнаючи соціально-історичну обмеженість цієї опозиції та географічну умовність її членів, маємо враховувати також її тривалу значущість як маркер певних геополітичних орієнтацій. В умовах глобалізації, тобто зниження значення національної держави як суб'єкта політико-економічного розвитку на користь транснаціональних об'єднань і рухів, протистояння «інокультурним впливам» (західним чи східним) залишається для національної держави напрямком відстоювання кордонів власної релевантності, зокрема у внутрішній політиці. Останнє стає перешкодою для розширення області легітимованих культурних розрізень, іншими словами – визнання полікультурного характеру сучасного, й українського зокрема, суспільства.

Характеризуючи актуальність монографії О. С. Зубарева, слід також підкреслити, що вона написана в перспективі феноменологічної соціології. Цей відомий та поширений у світовій соціології методологічний напрямок не користується наразі в українській соціології відповідною (за окремими виключеннями) увагою. Це призводить до гальмування подальшого розвитку на матеріалі українського суспільства культурно-аналітичної традиції в соціології, залучення потенціалу цієї методології для розу-

міння сучасних процесів українського суспільства тощо. Також дефіцит уваги до неопозитивістських за своїм походженням теоретичних напрямків соціології гальмує становлення та розвиток парадигми якісних методів у нашій науці. У сучасному надзвичайно плинному та рухливому соціальному світі України, коли визнання цінностей сили переважає визнання цінностей рівноправ'я, зростає потреба у використанні методів, які дозволяють фіксувати соціальні практики та розуміти їх інтерпретацію, прослідковуючи таким чином суспільство та культуру як процес. Методики вимірювання соціальних явищ, що залишаються найпоширенішими, не дають такої можливості.

Робота складається з трьох розділів, у яких автор рухається від теоретичних міркувань до емпіричної їх перевірки. У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження життєвого світу» обґрунтовано обрані напрямки дослідження, здійснено аналіз теоретико-методологічних підходів до життєвого світу в історико-соціологічній ретроспективі та розкрито значення вжитого в дослідженні категоріального апарату. Здійснивши аналіз та типологізацію концепту життєвого світу від Е. Гуссерля до Л. Тевено, автор удосконалює його феноменологічне визначення, а саме: життєвий світ – це «соціокультурний світ феноменального досвіду індивіда, що конституюється в процесах перманентних перетворень у свої протилежності – повсякденного та неповсякденного, суб'єктивного та інтерсуб'єктивного, перебуваючи у кореляційному взаємозв'язку з мезоконтекстом групового життя та макроконтекстом усього суспільства». Сутнісними ознаками життєвого світу автор аргументує його культурний характер, релевантність, історичний характер та структурованість. Соціологічно прочитуючи М. Бахтіна, автор творчо використовує його поняття архітектоніки життєвого світу для аналізу специфічного, неупорядкованого ззовні, до певної міри непередбачуваного індивідуального життєвого світу, не накидуючи йому нормативних або якихось інших меж. Важливим наслідком розгляду проблеми Іншого в роботі стає вихід на етичний вимір, зокрема – етичний вимір соціологічної діяльності.

У другому розділі «Східні духовні практики як феномен полікультурного суспільства» розкриті полікультурні умови поширення східних духовних практик, здійснена концептуалізація східних духовних практик у соціокультурній та феноменологічній перспективі. Розуміння сучасного українського суспільства як полікультурного стає тут загальним тлом аналізу процесів поши-

рення східних духовних практик. Обґрунтовуючи їх розуміння як феномена, так би мовити, «між» релігією та спортом, автор доводить, що звернення до цих практик пов'язане для індивіда з питаннями тіла (здоров'я, краси, фізичного самопочуття) та смислу (в тому числі й смислу життя). Це теоретичне положення конкретизується та підтверджується в подальшому на емпіричному рівні. Також у цьому розділі східні духовні практики отримують свою соціологічну дефініцію, котра поєднує їх феноменологічне бачення як специфічних царин кінцевих значень і соціокультурне – як культурних форм.

У третьому розділі «Східні духовні практики як феномен життєвого світу» викладені програма та результати якісного соціологічного дослідження східних духовних практик в архітектоніці життєвого світу. Тут автор аргументує вибір методів та процедур дослідження, які не тільки взаємоузгоджуються з методологією та завданнями роботи, але й насичуються етичним прочитанням з огляду на висновки першого розділу роботи. Подано емпіричну типологію мотиваційних контекстів звернення до східних духовних практик, яка містить екзистенціальний, телеологічний, кризовий, пізнавальний, валеологічний, презентаційний та трансперсональний мотиваційні контексти, і цінність якої полягає в її походженні не з теоретичних спекуляцій, а з даних емпіричного дослідження. Ця типологія розкрита перед читачем у перспективі двох наративних автобіографій осіб, які практикують східні духовні практики, вона формує стереоскопічне бачення феномена, акцентує конкретно-історичні форми та культурні рамки його прояву, а також підкреслює індивідуальну специфічність.

Серед головних результатів дослідження О. С. Зубарева, поданих у цій монографії, слід наголосити на таких положеннях. Автором здійснена феноменологічна концептуалізація східних духовних практик як феномена життєвого світу завдяки інтерпретації та подальшій соціологізації феноменологічного категоріально-понятійного апарату. Введені в науковий обіг такі поняття, як «біографічно детермінована ситуація звернення до східних духовних практик», «кінцева царина значень східної духовної практики», «мотиваційні контексти звернення до східних духовних практик», «мотиви-тому-що звернення до східних духовних практик», «мотиви-для-того-щоб звернення до східних духовних практик».

На підставі переосмислення ідей М. Бахтіна в монографії запропоновано визначення архітектоніки життєвого світу як дій-

сної, конкретної та динамічної композиції елементів життєвого світу індивіда, яка формується, відтворюється та реалізується в соціальних діях і взаємодіях, освоєнні соціокультурного простору (цінностей, норм, практик тощо) конкретного суспільства та реакцій на зміни в ньому.

У роботі експліковані особливості біографічно детермінованих ситуацій індивідів, що практикують східні духовні практики, та проаналізовані мотиваційні контексти, в яких індивіди інтерпретують своє звернення до східних духовних практик. Розроблено емпірично обґрунтовану типологію, що містить сім ідеально-типових мотиваційних контекстів звернення до східних духовних практик у полікультурному суспільстві: екзистенціальний, телеологічний, кризовий, пізнавальний, валеологічний, презентаційний та трансперсональний.

Автором здійснена соціокультурна концептуалізація східних духовних практик, які були визначені як культурні форми, що мають більшою або меншою мірою експліцитні інокультурні витоки, а саме зв'язки (у формі запозичення, наслідування тощо) з однією або декількома релігійно-філософськими системами Сходу – індуїзмом, буддизмом і даосизмом, проте суттєво дистанціювалися від них (географічно, історично та культурно) й набули поширення в соціокультурному просторі України.

Результати роботи розкривають для наукової та більш широкої спільноти світ індивідів, які практикують східні духовні практики, що має сприяти їх визнанню в суспільстві й запобіганню їх стигматизації. Також робота дозволяє спростувати поширену на різних рівнях концептуалізації (від наукових узагальнень до повсякденних теорій) думку про конфліктність культур, зокрема – локальної української та «східної», неодмінне протистояння їхніх базових уявлень на рівні індивідуальної свідомості. Автор демонструє, що звернення до «інокультурних» за походженням практик не спричиняє зміни в стосунках лояльності до локальної культури та соціальності. Отже, робота сприяє реальному поширенню цінностей полікультурності в українському суспільстві.

*Юлія Сорока,
доктор соціологічних наук, доцент,
професор кафедри соціології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*